

Uhrin riippuvuus tekijästä haavoittuvuutta lisäävänä tekijänä

Heli Heinjoki, Kriisityön kehittämispäällikkö, kriisi- ja traumapsykoterapeutti

Katja-Mari Ottelin, Vastaava kriisityöntekijä, psykologi, psykoterapeutti

Raiskauskriisikeskus Tukinainen

Tukinainen ry

Riippuvuuden huomioiminen lainsäädännössä

- Erityinen suojele (ETL 11:9a)
- Raiskaus (RL 20:1,2)... kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan
- Seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:5)...4) henkilön, joka on hänestä erityisen riippuvainen, käyttämällä törkeästi väärin tätä riippuvuussuhdetta tekijästä
- Törkeä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö (RL 20:7)...2) lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä...c) rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai muuten tekijästä erityisen riippuvaisen asemansa vuoksi...
- Ihmiskauppa (RL 25:3)...1) käyttämällä hyväksi toisen riippuvaista asemaa tai turvatonta tilaa taikka toista painostamalla

Näkökulmia riippuvuuteen

- Henkinen, psykologinen riippuvuus
  - Erityisesti lapset ja nuoret, lähisuhteet, yksinäisyydestä kärsivät, kiintymyssuhteissa traumatisoituneet
  - ”Rakkauden jano”, ”henkisen yhteyden jano”
  - Teot saattavat normalisoitua uhrin kokemusmaailmassa, kun tekijä käyttää hyväkseen uhrin henkistä riippuvuutta
- Fyysinen riippuvuus
  - Vammaiset, vanhukset, sairaat
- Taloudellinen riippuvuus
- Hengellinen, vakaumuksellinen riippuvuus

Psyykkisen riippuvuuden teoriaa

- Riippuvuus patologisena I. varhaisena infantiilina vaiheena, johon henkilö on pysähtynyt tai regressoitunut (Eriksson 1950; Freud 1916-17; Mahler, Pine & Bergman 1975)
- Passiivinen/aktiivinen riippuvuus (Bornstein 1995)
  - Riippuvuuteen liittyy myös puolensa pitämistä – turvautuminen, avun hakeminen esim.
  - Tietoiset ja tiedostamattomat riippuvuusstrategiat: ”tarkoituksena saada aikaan ja ylläpitää hoivaavia ja tukea-antavia ihmissuhteita”

Psyykkisen riippuvuuden teoriaa

- **Riippuvuus on yksi kiintymyssuhteeseen liittyvä viettikäyttäytymisen muoto**, jonka tarkoituksena on ylläpitää turvallisuuden kokemusta (Walant 1995)
  - Traumatisoituneilla henkilöillä ”voimakkaat riippuvuuteen liittyvät toiveet saavat alkunsa kroonisesti tyydyttämättömästä turvallisen kiintymyssuhteen tarpeesta ja ohjaavat sisäisenä oppaana kohti turvallista kiintymyssuhdetta – kuitenkin sisältävät kognitiivisia virheitä ja voimakkaita, hallitsemattomia tunteita, jotka ohjaavat käyttäytymisen ja sellaisten ihmisten pariin, jotka vähentävät turvallisuutta (Steele, Van Der Hart, Nijenhuis 2010)
  - Kroonisesti traumatisoituneilla riippuvuus on aitoa tarvitsevuutta tässä ja nyt – ei säädeltävissä!

F60.7 Riippuvainen persoonallisuus

ICD-10 tautiluokitus (WHO)

- Riippuvainen persoonallisuus ilmenee korostuneena hoivatuksi tulemisen tarpeena, joka johtaa mukautuvaan – jopa alistuvaan ja takertuvaan käyttäytymiseen sekä voimakkaaseen eroon joutumisen pelkoon. Yksin ollessaan riippuvainen tuntee itsensä voimakkaan avuttomaksi ja läheisen suhteen päättyessä hän pyrkii etsimään nopeasti uuden hoivaa ja tukea antavan suhteen. Riippuvainen persoonallisuus kokee, ettei hän kykene itse päättämään edes tavallisista arkielämän asioista, eikä varsinkaan suurista elämää koskevista päätöksistä.

Riippuvaisessa persoonallisuushäiriössä ominainen piirre on kyvyttömyys luottaa omaan pärjäämiseen ja usko siihen, että muilta on saatavissa tukea joka on välttämätöntä omalle pärjäämiselle. Joissain olosuhteissa, esimerkiksi sopivassa parisuhteessa henkilö voi olla käytännössä oireeton, tai oireita esiintyy vähän.

Riippuvaisesta persoonallisuushäiriöstä kärsivät hakeutuvat usein hoitoon ahdistus- tai masennusoireiden takia. Heillä on myös taipumusta erilaisiin riippuvuuksien kehittymiselle. Häiriön syitä ei tiedetä.

Riippuvuuden määritelmä

(Steele, Van der Hart, Nijenhuis 2010)

Riippuvuus ei ole regressiivinen ilmiö, vaan

”Riippuvuus **ilmentää kiintymystä**, johon kuuluu suuri määrä erilaisia tietoisia ja tiedostamattomia käyttäytymisstrategioita ja niihin liittyviä tunteita ja ajatuksia...Riippuvuuden **tarkoituksena on hankkia hoivaa, tukea ja ohjausta**, jotta arkielämään liittyvät tunnejärjestelmät voivat aktivoitua.”

- Ei sidottu mihinkään tiettyyn kehitysvaiheeseen, luonne, voima ja ilmaiseminen **muuttuvat** kehdestä hautaan.
- Riippuvuuden **voimakkuus ja ilmenemistavat vaihtelevat** tilanne- ja vuorovaikutustekijöiden mukaisesti ja sen mukaan kuinka hyvin henkilö kulloinkin kykenee integroivaan toimintaan, joka normaalisti tasapainottaa ihmisten välistä riippuvuutta, läheisyyttä ja autonomiaa.

Psyykkinen riippuvuus

- Lisääntyy traumaan ja laiminlyömiseen liittyvissä turvattomissa kiintymyssuhteissa
- Yleisempää ja voimakkaampaa lapsuuden seksuaalisesta hyväksikäytöstä kärsivillä kuin muilla väestöryhmillä (Hill, Gold & Bornstein 2000)
- Vaikeuttaa
  - kykyä havainnoida ja arvioida
  - kykyä tehdä rationaalisia päätöksiä
  - kykyä reagoida ja toimia

Riippuvuussuhde

- Riippuvuussuhteessa
  - Toisella on enemmän valtaa
  - Toiseen pyritään vaikuttamaan
  - Tasa-arvo ei toteudu
    - alistaisuus
  - Vapaus on rajoittunut
  - Päätöksenteko on rajoittunut
  - Riippuvuuden aste vaihtelee
  - Näkyvä ja näkymätön riippuvuus
  - Riippuvuuden olemassa olo voi vaihdella eri elämän osa-alueilla

Riippuvuussuhteen ”syntyminen”

- Syntyy vähitellen
  - Vaikeuttaa riippuvuuden tunnistamista, irrottautuminen vaikeaa
- Hämärtäminen
- Aaltoilee, väillä parempia hetkiä, jotka vahvistaa luottamista
- Luottamus rakennetaan ja sitten se rikotaan
- Tai olemassa olevaa luottamusta käytetään hyväksi
- Manipulatiivisuus ja kontrolli
- Kun kiintymys/riippuvuus on saatu aikaan, on uhrin usein vaikea luopua kiintymyksen kohteestaan, vaikka suhteessa tapahtuisikin vahingoittavia asioita.
- Uhri kokee hämmennystä ja ristiriitaa
- Tekijä hyvittelee, näyttää itsestään rakastettavaa puolta, mikä vahvistaa kiintymyksen ansaa.. VÄKIVALLAN SYKLI
- tapahtuu myös netissä, grooming

Erilaisia riippuvuussuhteita:

- Lähisuhde
  - Ajatus itsestä epäonnistujana tuottaa häpeää.
  - Ympäristön ajatukset lähisuhdeväkivallan uhrista voivat olla myös syyllisyyttä lisääviä ("ei osaa lähteä suhteesta").
  - Pelko lasten turvallisuudesta saattaa vaikeuttaa rikosilmoituksen tekemistä.
  - Marak-työmallista hyviä kokemuksia.
- Hoitosuhde, terapiasuhde
  - Olemassa olevan luottamuksellisen suhteen hyväksikäyttö
  - Romuttavat syvästi uhrin luottamuksen viranomaisiin
- Esimies-alainen
  - Auktoriteettiasema, valtasuhde
  - Pelko työpaikan tai etenemismahdollisuuksien menettämisestä voi tulla esteeksi tehdä rikosilmoitus.
  - Joillakin aloilla on totuttu ajattelemaan, että esim. seksuaalinen häirintä, ahdistelu on työhön kuuluva "bonus"

Erilaisia riippuvuussuhteita

- Opettaja ja oppilas
  - Pelko, että kukaan ei usko
- Valmentaja ja valmennettava
  - Valmentaja ”jumalan” asemessa nuorelle
  - Pelko, että urheilu-ura on menetetty, jos kertoo
- Ihmiskauppias ja ihmiskaupan kohde
  - Ihmiskauppa on nykyajan orjuutta!

Lapset ja nuoret

- Lapset ovat lähtökohtaisesti riippuvaisia aikuisen huolenpidosta, ilman hoivaa ei pärjää.
- Turvallinen kiintymyssuhde sekä kasvuympäristö on lapsia ja nuoria suojaava tekijä.
- Lojaliteetti: oma vanhempi on pakko nähdä hyvänä.
- Erityinen alttius vaikuttua (auktoriteetit, idolit...), koska oma identiteetti ja minän rajat ovat vielä muotoutumassa.
- Ei vielä käsitystä ja kokemusta siitä, mikä on normaalia ja mikä ei
- Lapsilla ja nuorilla on erityinen alttius pitää totena tekijän selityksiä ja uhkailuja sekä alkaa vaalia salaisuutta ("tää on meidän välinen juttu")
- Ei tietoa vielä välttämättä omista oikeuksista (esim. seksuaalinen itsemääräämisoikeus, oikeus tehdä rikosilmoitus)

Vammaiset

- Eri tavoin vammaiset ja vammautuneet ovat hyvin heterogeeninen ryhmä.
- Riippuvuus toisten tarjoamasta avusta, hoivasta, lääketieteellisestä hoidosta ja kuntoutuksesta vaihtelee.
- Kehitysvammaisilla on takana pitkä laitoshoidon ja holhouksen historia, jonka aikana he ovat olleet vahvasti riippuvaisia muista ihmisistä.
- Integraation ja lainsäädännön kehittymisen myötä kehitysvammaisilla on ollut mahdollisuus ottaa vahvempi rooli autonomisina kansalaisina.
- Amerikkalaisen tutkimuksen mukaan vammaisista naisista lähes 27 % oli kokenut seksuaalista väkivaltaa (vammattomista naisista 12 %) ja vammaisista miehistä lähes 14 % (vammattomista n. 4 %). Lähde: Vammaispalvelujen käsikirja.
- Riippuvuus toisen henkilön avusta voi estää hyväksikäyttäjän paljastamisen, sillä väkivallan tekijä saattaa olla vammaisen avustaja tai muu läheinen. Lisäksi kehitysvamma voi rajoittaa kykyä ilmaista, mitä on tapahtunut.
- Etenkin kehitysvammaiset tarvitsevat paljon tukea (selkokielellä) rikosoikeudellisessa prosessissa.

Ihmiskaupan uhrit

- Uhrit ovat monella tapaa riippuvaisia tekijästä/tekijöistä.
- Kynnys hakea apua on korkea ja tietoisuus avunsaantimahdollisuuksista on usein olematon.
- Ihmiskaupan uhrien tunnistaminen ei aina ole palvelujärjestelmässä helppoa.
- Puolet Suomen ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän piirissä olevista naisista ja tytöistä on seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvän ihmiskaupan uhreja.
- Uhrit kokevat häpeää siitä, että uskoivat lupauksiin paremmasta elämästä. He kokevat syyllisyyttä ja vihaa, mikä usein kääntyy itseen.
- Toipuminen on pitkä prosessi.
- Raakojen tapahtumien avaaminen viranomaisille on erittäin kivuliasta.

Ikääntyneet henkilöt

- Usein tekijänä on läheinen, ikääntynyt puoliso tai aikuinen lapsi, jolla itsellään on ongelmallinen elämäntilanne.
- Myös räikeitä esimerkkejä fyysisestä avusta riippuvaisten vanhusten kokemasta väkivallasta hoitolaitoksissa on.
- Vanhusten kaltoinkohtelulle altistavia, henkilökuntaan ja organisaatioon liittyviä tekijöitä ovat mm. henkilökunnan väsymys, yksityiselämän ongelmat, puuttuva hoitoalan koulutus, puuttuva koulutus käytösoireisten vanhusten hoitamisesta, tyytymättömyys omaan työhön, ei tiedetä, miten toimia kaltoinkohtelutilanteessa, keikkatyöntekijöiden runsas määrä, huono johtaminen jne.

Riippuvuussuhteen huomioiminen rikosprosessissa

- Rikosilmoituksen teko vaikeaa ja usein pitkittyy. Tilanteen myöntäminen itselle voi olla vaikeaa. Koetaan suurta häpeää.
- Lapsuudessa seksuaalisen hyväksikäytön aiheuttama psyykinen riippuvuus voi jatkua aikuisikään saakka ja vaikuttaa halukkuuteen kertoa tapahtumista.
- Kertomus voi olla niukka.
- Tekijä saattaa vaatia salaisuuden vaalimista.
- Uhri voi epäillä omia muistikuvia.
- Kertomus voikin yllättäen muuttua prosessin aikana .
- Vähäisenkin hyvän menettämisen pelko vaikeuttaa ilmoituksen tekemistä.
- Pelko kostosta. Pelko siitä, että ei kuitenkaan uskota.
- Uhrin tarve vähätellä kokemuksia.
- Uhri tarvitsee paljon tukea koko prosessin aikana.
- Uhrin toimijuuden vahvistaminen sensitiivisen kohtaamisen avulla.
- Uhrilla voi olla tarve suojella tekijää .

Kun epäilet, että rikos on tapahtunut riippuvuussuhteessa...

- Kuuntele ja kuulostelee erityisen tarkasti
- Varaa aikaa luottamuksellisen ja turvallisen ilmapiirin luomiseksi
- Kysy, huomioi, älä oletta
- Kerro uhrille mahdollisuuksista saada tukea
- Pyydä asiantuntijalausuntoja
- Pyydä asiantuntijatodistajia